

ԲՈՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ժ. 844 1903

Տարեկան 10 ֆռ. ամի - 4 րք.
Վաշատնայ՝ 6 ֆռ. ամի - 2 րք. 50 կ.
Մոկ թիւ կարծէ 1 ֆռ. - 50 կ.

Թիւ 6. ՑՈՒՆԻՄ

Պ Ա Ս Ո Խ Մ Մ Ա Կ Ա Ն

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Կ Ա Լ Օ 8

Ամրտոլու “Համալսարանը”:

“Առ” է հն և ի խաղմի
ժամանակական կայ բարեկան
վարչութեան գաղափար բարեկան
է, ի մաս որպէս Ամրտոլու
անուն, որ այսուհետ մէ դի
առ առ մասն է ամանա առ առ
մասն”
Ա. Խաղման Գ. Խ. Խ.

աղեք արեւմտեան ան
կինը, Խաղմել - Գետի

գրեթէ ափին վրայ, կը

բարերանայ Ամրտոլոյն

անունն նուիրուած փո-

քրի անքը, ի գեղեց-

ցիկ Տանարով. Ամրտոլու

վանքը, բարերախտաբար

հոգեւոր եւ մատուր

կրթուեան համալուր-

րան մը գորեվանք մ'եւաս երեսն,

կամ թէ աւելի շատ գործածուած

բառով՝ զատառուն մը,

բոլորովին ապրենեան

ապրեն այն լմբերեն, որոնց մասի փոք հասա-

ցըսելու համար շնուած են քան թէ միուր:

Ցովաննեն կոլոտ, ինքն իր գորշով նուիրա-

գործած է համարուն կորումը իր հարազատ ու

արժեքաւոր յիշատակարանն մէջ, զօր “պատմա-

րաբարու յօրինած եւ կցած է Զենոնի առաջն

հրատարակութեան վերջէ:

Ժէ. գառու առաջն կիսան, մատուր զարթ-

օքա

մէջ, թէ Էմիլիանի նուիրակներուն շիտում Պոլսայ, իդմիրի, Լէհաստանի հետ, եւ թէ ամբող լսախի եւ խաւելքէն լեզունեղով հրատարակուած կրօնական գրքերուն յառաջ բարձրած հետաքրքրութիւնը, կրնան այս մատուր զարթնումին պատմաները բացատրել:

Ամրտոլ, արդէն հին դասառուն մը սրբազն եւ արտաքին ուսումներու, պատուաստուած Արւենաց Դպրոցի վրայ, բաւական արգինաւոր կեանք Մունկերու էր: Իր մատնագրանը, որ անծանօթ չէ Քայլիթ Անյալթի թարգմանած գործերուն, արդեար կը ճոխանար, Ամրտոլը Ասաջնորդ, Բարուեց Արդէ Հանքերով:

Բարսեղ կամ Բասիլ, որ “եւ այս երեւելի եւ մատնագրի, ծանր, մեծ զոհորութեան բարու սրբց մատուր ամբութեան նախատիւնը Ամրտոլը ճակտէն: Վակը շնուց, դաստիարակ մակար մշակել արտաքին դիտութիւնները, որոց վլաստութեան, ինք Քրիստոնութիւն եւ Փիլոսոփայութիւն, միշտ Անյալթի թիթին եւ մժին թարգմանաներուն լիս: Բարսեղ շատ աշակերտներ հասցուց, արտաքին դիտութիւններու ճաշկը ճաշցըններով անհնգ, օրոնց մէջ գլխաւորապէս կը լիշտին ներսէս ինչպատճ, եւ ասք աշակերտութեան

1. ԱՌԱ եւ եր նքն բարեկ Արտապեան ի դասականէն: որ ի Տաթեւացոյն յառաջ եկեաւ եւ անբեաւ (Ա. Դարմագետ Գ. Հ. Աթ.):

2. “Արարտ ժամանակի եր յալիր եւ առաջնորդ, պես եւ գումակ կարտական տեղուն պանիփ ուս փարազեան բարեկ անուն, որ եւ այս երեւելի եւ մէժանան, եւ յուր պատրիարք ուր: եւ ուր վարչ Անդրանիկ յառաջնորդ իր իր իր կիւնաւ եւ յօրի շնուած եւ այս եւս իսրաւել եր ի հունենէն, ու զամենայն շնուածն մահացողն ցակեաց եւ ինք մերանի հիմարիկաւ շինեաց եւ կա-
արեաց զարդնագիւնքն, չէնքնեցն, եւ անեն եւ զայն, որ ի հոսան (հոյ, անդ):

Մելքիոր Վժանցի, որ Մովսէս Տաթեւացի՝ Շխու եւ ուսումնակը Կաթողիկոսի տանի Եջմիածնի մէջ հաստատեց արաքին գիտութեանց դար, 30 աշակերտներով՝ արելյա եւ աշխարհական խառն:

Առաքել Դաւթիթեցի պատմութեան հետաքրքրական զլուխը (Դթ) կը կազմեն Բարսեղ Վրդի, «որ պատճառ եղեւ գտանեց արաքինոց դրոց գիտութիւն, ձեռնարկին նուիրուած տեսութիւնն ու տեղիկութեանները»:

Բարսեղն եղաց Արդար Բարդիչեցին, ոչ միոյն մշակեց Ամրուլու Դաստառներն այլ նաև հիմնովին մերաշնեց վանքը՝ պրասաւ քարերով. թէ տաճարը, «Խաչական կաթուղիկէն», թէ միաբանութեան «Խափատան» ընկարանները: Վարդան մանաւած հոգ տարա եւ զարդարեց, հարուտացոց Ամրուլը «Պատիքուն քրէւ եւ նշանուածի Հրբուղիուն» ուն դու Խոփնիւու: Այս վարդապետի ջանքն ու արդիւնքը իրապէս «համալրան» մը բռն Ամրուլը:

Ժամանակի հետ ադիսութեան եւ չարտաշնութեան յառաջ բերած վնաներն ազատուած՝ հուշկաւոր մատենագրաբանի մը մասցըրդները, զրոյ մեկի մեկի աչք եւ ձեռք անցուցի, կը ցուցընեն ու կը շշտեն թէ ինչ ոչ ոչ յօդնած քրունած եւ ծախուած է Բարդիչեցի Արդան, այն «Քաղցրաբարող եւ համեղարոն» Արդապետը, որոն շնչովը մած ու մեցցած եւ կոլոտ եւ Ըլմայակիր:

Բարսեղ († 1615) եւ Արդան († 1705) քով քովի ամիկիուած են իրենց շնչած շնչուցած Ամրուլը վանքի հյակագ Տաճարի միջդ տեսեանին վլայ:

Արդանին մահովը մահացաւ Ամրուլը գաստուն աւ: Զարաշունչ, նախանձարեկ կրօնակրուեր կը շնչէին արդէն եւ սրբ ցաւ մը կը զգային Արդանի պէտ լուսամտ եւ առատ բեմ բանացի շնչարցի մը ներկայութեանին:

Ծովս եւ Ըլմայակիր, երիտասարդ վարդապետներ, անհան մանրաւումն թէ ալուցին «բարձրահամբաւ եւ մած համալրապետ», ուրիշ տեղ դանելու իրենց համբաւ առաջական բոյն մը, երբ արքէն մորի եւ սրբ ընտիր պաշարով օժտուած էին եւ վարդապետական կոչման յաջող կերպով պատրաստուած:

Մշտ. Ս. Կարապետ:

«Աժդին արցունքով թիկունք գարձուցին (1705ին) Ամրուլին կոլոտ եւ Ըլմայակիր, հոգեկից եւ հոգեկորդ վարդապետները, ուրիշ վակերու եւ մենաստաներու այցելել եւ ապր, իրենց շոնչչ առին Մշտ. Ս. Կարապետ «Արքյն Գլակայ լուսաշնչն վանքը: Այս ուստափանցութեան միջցին ուր օր Հանդիպեցան կոլոտ եւ Գրիգոր Շնորհ ընդունելութեանց դատան: Ամեն տեղ լույն առաջարկներու հրաւերներ եղան երիտասարդ վարդապետներուն թէ սակայն աստ, այս առջ կեցէք:

Տաճար ժողովուրդը մանաւանդ Ս. Կարապետ առաջնորդը՝ Կարապետ Խպիսկուս, ան-

կեղծ սրբը ու համակրանցով ասպանական եղան մեր ջախտակ Ամրուլցիներուն, որոնց կենցաւագիտութիւնը միայն բաւական էր արայայտելու ապագայ մէջ եկեղեցականներու արօքը: Երափագիտական խրունկ գեցացումներով եւ գոհուականի թափանցիկ շշտուով մէջ կը միշտապէտ Կոլոտ պին ընդունելութիւնը, զոր ըրբն Ցործանն գիշացիկը եւ տարին զերին մինչեւ Ս. Կարապետ: Նրա վարաւ ոգին աշխատեցան Ս. Կարապետի բարեկարգութեան եւ վիճակին նորունկ հրացանը տեսակ: Համար մասնաւութեան մէջ էր, բայց օրէ որ ներսէն եւ դրան կը վայելլանար, կը պայծառանար: Որպէս հետեւ Ս. Կարապետը միայն դոյլ ժողովկելու համար նուրբակ չէր հանեն իր ծոցնիւն այլ վաղեմ սովորութեան մը համապայն, միաբանութեան ամենէն կորոյ վարդապետները քարոզութեան համար վիճակները կը զիկուէն բովանդակ մանաւ մէջ: Այս յիշուային եղանակն ընթիւն աշխատութեան ուրուցուածունն ուր խորեւ եւ յշշչէր Հայոց Առաքած: Ես է բարձրաւոյն հրապարակի բարձրաւոյն անդրէն է ուսուբ սինուն (Կոլոտ):

Այս սովորութեան համեմատ Կոլոտ եւ Ըլմայակիր իրենց Ս. Կարապետ մանելէն (1706) ի վեր ամէն ման քարոզցնեն: Մէկ կոլուն Ս. Կարապետի նորոգութիւնները, միա կողմէն աւունդուն անհամեսում պարապերը բաւական չէին, երբ 1709ի ճմբան քարոզութիւնները աւարտած Տաճար հիմնայի գարունով նոր վերագրածած էին, ու մեծարշագիր ի վերացուած պատրագագիր էր կոլոտ: պատրագագիր ու մանէն անմիջապէս ետքը՝ սոսամի շարժ մը փեց փոփլեց գեռ Յ տարի յառաջ նորոգութեան շնչերը:

Երրացարժիք աւելումներէն երեւ օր եղոքը, Մուշաղցէնի ցեղակետին եւ գտառուորին կողմէն եկած քննչներով Կոլոտ բաղել գնաւել մը վերանորոգութեան հրաման ձեռք բերաւ: Համար մեծ նեղութիւն կորց Կոլոտ եւ պարտի առաջ անդրէն է վարդապէտ սինուի-նու, յորուց պատրագագիր էր կոլոտ: պատրագագիր ու մանէն անմիջապէս ետքը՝ սոսամի շարժ մը փեց փոփլեց գեռ Յ տարի յառաջ նորոգութեան շնչերը:

Թէեւ Կոլոտ բան մը Հ'ըսեր իր յիշտասկարնին մէջ, բայց պին միջնցերուն, 1709—1719, Ըլմայակիր Առաջնորդ ընտրուած էր, անշուշտ, Ս. Կարապետի, իր Կոլունքն երիցաց զննը:

Կոլոտ իր ընկերը՝ «Հայր սիրուածով կը պատուէ միշտ իրը Առաջնորդ Ս. Կարապետի»:

¹ Զատկի եօթներորդ կերպէն, որ ներկուր նուշաւոր ալ կըսաւ:

² Եսէ Հայուարութիւն խռովանութեան գրքի

Կոլուս ի Կ. Պոլիս:

"Եւ վերափոխ նորին առ նոյն ժամանակին, Ահաբիուսն անհաջ թէ
առանց բազմաց սրբոց զնոք Աստվածա-
տութիւն եւ յօրդրուց զատուած-
աւոր ժողովուն, որ ետու զարգ-
ութիւն նաև եղաւու միաբան շարու-
թուուց Սուրբ Տաճարին. որպէս եւ
պատկանաւ առ ԲՌ վանքին ի բազմաւոր
պատրիարքն է" (Եղիշեալուս)

Ա. Կարապետի պարտքերը դէկտիմոնած
էին, մանաւանդ 1709ի երկրաշարժ էն ետքր:

Կուռօտ, Ըզմայակիր կարգադրութեամբ եւ
յորդորով, և Պղնա գնաց յը լւսութը ճամփորդու-
թեամբ մը (1712—1713) «Ժողովն ողբարութիւն
յաստատած առ անհնաց առ ի թէթ եւ ացուցաննել
պարտուցն ճամփութիւն»:

Պողոսյ պատրիարքը Ապօւլէիցից Սահակ
աթոքիկոս (1708 – 1714), նելացի, Հեռասես
եկեղեցական մը, կրցա գնահատական Ա. Կարապետի
նուբերակին արքանիքը: Մեծապէս օքնեց եւ դիւ-
րացոց կրթութիւն պատաժն յորդորելով՝ ժողովուրդը,
որոնք մշտէ տուին իրենց լուսաները, նուրբեցին
թա անգամն պատահ են անօթներ որովլէ եւ
պատեցաւ ուուր վանքն է բարձրական զորոտոց, .
եւ այնչափ արքեղոսա, պայծառացաւ Ս. Կարա-
պէս ո՞չ էլք յառաջ բնակին:

Կոյստ այս յաջողութեան մէջ աննախան-
ձաբար կը յիշտասպէէ, ոչ մարդ իր Զօրութիւնն-
ու (Գրիգոր) ուբահիծ, ոչ յըր, այլ նաեւ իր հետա-
ռութիւն եղացաւ Աբրահամը, «վեճնախան եւ քա-
ծաշնորհն զարդապէտը որ Ծըմայակիւն ետքը էր
վեճնախան եւ արժանաժառանդ Առաջնորդ
Տարանյ եւ գահակալ սրբոյ ուխտին պայտիկին,¹
ծերունի Ներսէս Տէնազգեաց Վաշ-ը, Ցովչաննէն և
Վաշ-ը:

Պոլիս այս միջոցին ամենէն տիտուր վիճակ
մ'ունէր եկեղեցականօրեն։ Ամեն եկեղեցական
քարագապե, քահանայ, եպիսկոպոս, մէյթէկ կու-
սակցութիւնները գլուխ, կամ կուսակցութեան
մէջ՝ բարձի փառուր ետեւէ են։

Այսամբ անկամ է եկեղեցականութեան մէջ
եւ Պողոս պատրիարքական ամ տուի շուրջը ինչ-
պէս նաև Խմբակի երուատիկին, ծմէ գործի
միայն ինայ պատկիրացնեն էլ. պատկիրներ գործ
ծագումը, պատմութիւնը պժդանը կ'ազգէ ըն-
թիր երցողին. Փողովդեան բարի արամազդութիւն-
ներ ամ է, եկեղեցակար ո հոգեկու արամազդու-
թիւններ ալ յագեցած կ'ահեծ են եկեղեցականութեան
կանութեան նիստ, առափակցած գործերէն
Մասնաւորապէս քանի մէ Ակնեցի մեծահաւատ

յիշասակաբառնին մէջ զ արդառ Բաղվելիցիւն ետքը ի՞մրձունուն
զրէ գդաստիւր-իւն իմ զՑԵր Գրինոր պրասնունդ Վար-
դապետն, զպյրն աստուածային եւ զճզնազգեաց անձն
երեւեցին:

1 ხა ხოდე ქათლიურის ცერავანდ მ. შეკებ ჩამ
საკავკაც 1730-1734 წელს 11- ი დაინარა აღა გრიგორი
მ. ცერავანდ დამატებულ მა ამართ ცალშემო ა ხა
უ. ცერავანდი და კურა კურა მა ამართ ცალშემო ა ხა
ამართ (1719) ცალშემო 4, ყან ცერავანდ გამარ
ა უკავებ მ და ცალშემო კურა მა ამართ 1717 წ, ხელ მ
ცერავანდი და კურა კურა მა ამართ ცალშემო ა ხა
კურა კურა მა ამართ ცალშემო ა ხა

թաղ կաթ սողիկոթթեան կամ ֆրանկոթթեան
ներսէն բռնկած խնդիրն ալ, որ Պրոց և կիղեցա-
ւանումին արգիւնքն են և այդքան գտաս-
պարտիկ գէպէքինն են ու գէքներու տեսիկ տալէ-
եաթը՝ ի դոյցոթթեան իրաւունքը պիտի ունենար
ալ. ինչպէս որ ալ ունեցաւ օտար բունի մը վրայ

Կողուա, իր սիրած "Համալսարան"ին դրոշը

շնչեց այս ապօռու միջավայրին մեջ, Ա կարապետ մէջ աւելի հաստատուած էր այս դրույթը իր վայ գժուարին, բայց փայտայի գրածնենք թե առաջ մէջ: Ար զգար իր կոչումը, իր վարդապետական գործունեութեան ոգին ու սահմանը: Արտօնութ բրոցած էրն ըզլայակիրք հետ նախաձուռներուն եւ քսուներուն քիչ անքաղը համար: Ա կարապետի մէջ աննին աշխատութեամբ յաջործած էին, գործ եւ արդիւնք մէտեղ ըբերելով: Կոյտա ամենէն արին եկեղեցականն էր ներեւու այն ամեն Պոլոյց մէջ, իր մասնաւթիւններուն էր հայեց ցործութիւններուն, իր ծրագրինքը միշտ նույնատած էին եկեղեցւց բարեկարգութեան ու պայծառութեան: Տեսական եւ գործնական կենաքնիք մ'էր այս Բարեբանատարական իր այս կարողութիւններն արապայտմէր: Համար՝ խօսելու, համուլու մէրկա ալ, կը փայէր իր վայ:

Այսպիսի եկեղեցական մը այնպիսի միջնադարութիւն է մէծ, ինքնիւն եւ շատութիւն պիտի բառակեր ճանացողներու եւ գնահատողներու կողմէն՝ բարձրագույն ծառապութիւններու համար: Մը բեմը, իւ գործ ունենալ թիւնակ և կիրացագիտակի միհեր շօսւ աստվածածին հայութ պետք ատան:

Կոյուղ "Աթոռակալ եւ Վէրի",

ԵՐՈՒՍԱՆԴՄԻ:

Երկար, շատ երկար է պատմութիւնը այս
դէպէքերուն ու գէմբէրուն, որոնք երեւան եկան
Պոլսոյ եւ Երևանաղէմի պատրիարքական աթու-
ներուն միացումովէ:²

Ա Ադրբ կողումը դեռ ծանօթ չէ այս ժամանակա-
միջոցներուն Մանաւանդ, մահտեսի եւն անուններն են որ ետքը
Ադրբայջ կը փոխանակուին:

3 Երաստացիք պատմից, Յականնեւ Արք. (առաքերձն ականատու և զգածակից կորաբեւ Հջմայակի, Մամանակի դեպքերն ըստի Տե Խորեն և Բագանաթեան մեջ.՝ «Յասխի անցից անցից ի Մայր սբանացիկ Անահիտ Քրիստոնի հոգաբարն ատաւ ոք եղանակիմ պատմաթեան ամեննէն արքեւոքաց մասն է, իսկ

թէ ինչու մասցցաց էին այս երկու աթոռ սերն պատրիարքավորին հնձը՝ իրաւո որ որոյ չըստ Հաննիկը ուժու եւ ի իւլյան Հովհաններու փառախոսութիւնն է չարաշահութիւնն պատճանակած է այսպիսի միապորտթեան մը: Թէեւ դիտենք որ Աւետիք պատրիարքը հոգածութեան արդինքն եր այս մասցում Մռասուդիմ Միհան Պատրիարքի զեղուն հետեւն Հանդէկու: Եւ անշուշն պատրիարքի հոգին երուաղէմ գացող փառական նորդներն էին որ ինդիքը փառասիրութեան չարաշահութեան տակ: Միհան թիւն աղտամբեր հետեւանդենք ունեցաւ: Պողոս պատրիարքական աթոռը այնչափ անպատճառաց է որ մեկ արաւան ընթացքին մէջ, երկու երկեց պատրիարք կը փիսուէր, շատ սարգին միջոցներով Աշխարհական հակածութեան իւնիք գրաւէին կ. Պողոս պատրիարքական Մթոռը եւ զեղուն և մեծ հոգածութիւնը մը կիշեցին եկեղեցոյն լուսի: Թէ այս եր պատճառը, որ մը միայն Երուաղէմի, այլ նոյն իսկ Պողոս Աթոռը չէր կրնան Կառավարութիւն պետք եղած ին պէս, եւ թէ տեղայն հետաւորութիւնն արդեւ կը լւար մեւէ հօգութեանն Երուաղէմի վայ թող որ Պողոս Պատրիարքը, իբր պատրիարքական նորմերուն բարեւ կը լւար մեւէ հօգութեանն Երուաղէմի ուստաւորներուն բոցաց իբր պատրիարքարքին ու անդամներին իշեւ վայում ու ու կը սոխուռէին Երուաղէմ երթաւ գրիթիմ մեռնունայն, միմիայն պատրիարքին անդորրա գրով: Քանի որ այսպէս ձեռքը կը բերէին Երուաղէմի գագաթներուն կարեւու մեկ մասը, ըստ հանապատի հոգ իւնիք ընթացքին մէջ չէին երաւ սաշէմ Աթոռին նկատմամբ:

Պատրիարքարանի կողմէն միշտ տոհմապաշտի դրսէթեառն (népotisme), աշխարհական փանախնդրանը կը դրկուէին Նրանազգէմ, «Ավել եւ Պատրիարքան եւ Պատրիարքան անուանութեանը, որոնց պահանջանքը արտապայտած ըլլալու համար, Հաննէ զննոնք կը նմանցնէ Հափ լիզող գայլերու եւ կատաղ յաներու։

Միաբանութիւնը աշխարհելու համար ոչ
միայն բան, կալանք, ապօռ իրավունքական
միջոցներն էին, այլ մանաւոր Աթոռութ երեխները,
անձն պաշտպանելու քաջութիւնն ունեցող միա-
բանները կը մատուեին ծամր ամբաստանութիւններով:
Այս գործականներն իրենք ալ զատուի են
ապօռ իւնակներ ապօռութ եղան են ըստ հանրական
ուժութ բնիւթ լուսնական համար: Քահանաներ
այ գտնանած են այս գործականներուն մեջ:

Պատաներու մէջ զգաւանքով ու սահկումնիվ լը յիշէ ինըն կօրս, Եղիշաննէսը, այն՝ անցանի պարփա թէն երկորս, Պալըբէրքից փախառը լին վերիւու, ու իր երեք չըր ընկերներու հետ ժամանակերի Եղիշաննու պատրիարքի կողմէն

պատման թիւնը, մասնաւորապէս լեզուն կրկելով եւ ծառաթագրեալով:

¹ Πανανάσιορ φανάνωφτη σήμ., αρ. 47επίθετη ψηφοφορία
γέννησης, ήτοι φανάνερ οικισμού περιβόλου της παραμυθος: Α.ερ.
φανάνερον επίσημη ηγεμ. Φωνήσιαν Βιοτριαση, αρ. 1708
Φεβρ. 2ην γέννησησαν. Κα. 1710 Ιαν. 28 θεριν. (Ενθρό. Ορα-
γης 1901, ζεχ. 120 ημερονδ. 1.)

Նրուսակէմ դաշին իրը լիւլիւ՝ չըսն ալ Հաննէիք բացատրութեամբ՝ «արք ժանիանակալ Հնագոյն ամարշառութեամբ», որոնց արարքը պատկիեցած նեղու համար շատ ներկաթիւն կը դայ պատմէց։
Այսախ կեղծքումներու, զեղծումներու հետեւակով նրուսազիւմ Աթոռը պարտքի մէջ ինքութեամբ էր, պարտասէինք անկարտութեամբ դժուգութիւններ կ'ընէին Ս. Յափորի վասրում մէջ, յայտնի ժամերութիւնն զրիթէ գալուստ, ուսում, զիտութիւն, ընթերցում շատոնց արդէն խոյս տառեւ էին, մարաններ իրենց հույսուն ուներ թէեւ ամուր փակուծ էին, բայց շըւա կը ջախիսառութիւն ատոնք պարտասէինքուն հարուածներուն տակ. ապսակ, թուզ, ծծե, յիշոց, մօրուք փետել եւայր եւայլն համաստ բաներ եղած էին. նյոյ ինի ժամանաքի մեռնել ոիիշ յափամաս կուսած էր պարտքի փափարտիւ: Մարգ չիսու նրան ատակամայ մէջ որ առնելիք յուննենար Ս. Աթոռէն. եւ մարանները այնքան թշուռացան որ հայ առնուն նախարարներ մը կը համարուեկ իր հետց. «ամանց ու ատել վնա լուր յարին հոյոց դառապիւն նրուսակէմ, որուր բոլոր կարևուները բաշարաւուած, բոլոր անօթներն ու սպասները դրաւուած էին, աշտած հայի կարուով կը տաղապակիր Ս. Յափորի վասրու պայ վիճակներ մէջ եր, երբ Կորսորն առաջարկեցան նրաւուղիւմ երթաւ. իրաց վիճակին դարձնան մի գանելու համար։

Սահմակ պատրիարք իսկապէս փափառեցաւ
Ա. Տափորս Աթոռին ծառայութիւն մընկել:
Պատրիարքին Խորհրդականները Մահտեսի Յա-
րութիւն Պալատական, Մահանի Յարդիկ Յարութիւն
թէվէ Եղիշեան, Մահտեսի Սարդիս, Մահտեսի Խա-
րայէլ, Մահտեսի Լոթին, «Եւ այլ բազում»,
Պատրիարքին Հետ միասն ասիսկցին առաջ կը բարձր իբր
Անուանուած և Ավագուած և Նույսաւած եղիթալ՝ հա-
կասանի իր կամքին: Բայց այնքան անկիեց էր եղած
առաջարկի, այնքան պատրաստականութիւն ցայց
կու տային այս գործառնեայ Վարդապէտի կորդա-
գրութիւններ գործադրելու որ Կողոս սիրով գնաց
առանուած:

Կորտ 1713—14ին, Մեծ զահը մէջ, ողջունեց կաթնամալցարուղին քաղաքը. անմիջապէս գործի ձևութեց, ամուրքի գորուած պրաւալյուցերն ու ուռու անօնենքն աղասին պայսին աշխատ իշխառած թիմ եղաւ. պրյու Զանս այնորդէն, իր եղիկոյսութիւնը երկնային մսիթարութիւն մ' եղաւ. Ս. Յակոբի վանդին համար, Քրիստոնեայ, ոչ բրամանայ, ամենքն ալ յարգեցին զի՞նքը ու անհանցան իրէն: Հոր տարածում մէջ պարագան վճարելու համար իր երաշալաւորութիւնը յարգուեցաւ: Երաւոտաշին Փաշան կարի հաւանակաց կարգադրութեան, գրեց Պափս Սովորթան Մահմետ կայսեր եւ իր համարումն ու գնահա-

Հ Կուսա այս միջնին երառավագին եք արգելն, Սահմա պատրիարքին իրացն եքք Աղօթակալ և Վեհաբին Բայց Սահմական առ դաստիարկին անցան եք, հնաւուրա առաջ մասնաւու կրուստ գիրք ու պատճենն; Իր կողմէն Պայտքներցին զեկն երառավագին: Բայց կուտա կրուստ առ հետեւ մերժական անուղղակին այս շաբա դպուու ընդաւ առ հետեւ:

առաջին աշխարհային պատերազմունքում Համար՝ իրավունքը հայոց վանքին Աթոռակալը:

Կարու շշլացաւ այս առաջին յաջողութիւն-
ներէն, եւ համարելապէս գիտակից իրաց վիճակին
այս առաքերտու մշշ ուղղակի Ա. Յարութիւն գնաց
գոյութիւն մատուցանելու Առանցք եւ աղօթ-
քով ջրացընելու իր հաւասարցաւ միորու Արտօ-
սյա ըրճանէր գոյացընելէ եաբը՝ ուղղակի Ա. Յա-
րու գնաց, ժղովուց միաբանութեան կարող ան-
դամները, որոնց մէջ եւ միշտ Կալուց հետո եւ-
ճաննէն պատմին ալ, եւ աննոց ինքրանու իրա-
ռուացն եւ հիմնական կարգադրութիւն փորկ-
փշուր ըրաւ հասարաւոց ինչւց օրուն գրայ գրաւած
էր անոն Արքյ Աթուույու. Այդ ինքով, որ
“Օքնայ ինքն, կամ բառ նարայ կիվն պարուուց յ-
կասաւէր, զուրացն զիհուառ Ավելին իր թէ յա-
նուն վմսիք փոխարակութիւններ կը մտէին, բայց
իրակն իրենց պէտքերուն կը մտէին:

Պալըքէսէրցին, կ'ըսէր կողու, “առնէր
զնոյն կերպ չար ապահովթեամբ քան զառաջնան
խան ուս բերեն ինչն այս լմէր պահապ պարտուց-
անիլութեան,”

Երկու Աթոռներուն քաժանումը:

“Եւ թէսէտ լէր ամսոք մեզ ոյց
գործ, բայց տառը յանձն, զի բաժան
նեցի երառապէճամբ պատրիարքութիւնի
ի կոստանդնուպոլիսց, “Ո՞ր եղեն ինձ
Տեռառ յախղմանը? ” (Կոյուն :)

կորա Ս. Ցախորբ պատապքեկի եռքը պար-
ատաէնքերու շահատափութիւններէն՝ Պոլիս վե-
րագրածաւ։ Առաջ կորեւորութիւններու այս
պիտի ու ուժարկի կացութիւն մը շինապատճեն բոլոր
պարագաներուն, Պոլյոյ մէջ ալ Սուրբ Ցախորբ
դատին նուիրեց ինքզինը, «սանձագիւ մակրօ-
դեցան», անոր, Հաննէ բացատրութեամբ։ Արու-
հետեւ, կը Ասուասփանի կոյսու, «ի գութ շարժե-
ցց Արքու Տան Աստուծոյ, որ միշտ կայր սեւ-
սեալ յորի իմայ անարժանութեան յառաջ իսկ
քան զայսոսիկ, որպէս գրեաթէ ի մանւթիւն»։

Պոլիսա ամէն աեղ, մանաւանդ բեմէն՝ պատ-
մեց, Նկարագրեց ծրագրականը Աթոռին վիճակին
Անէքն առաջ աւատօրէն եկան. բայց առաջ աւատ
չէր որ պիտի բարեկարգէր Աթոռին՝ կոչու արդէն
ծրագրած էր իր մաքն մէջ Ս. Աթոռին բարեկար-
գութիւնը, բաժնելով զայ Պոլոյ պատրիարքու-
թեանն. Այս ծրագրին վկայ հիմնաւ իր անու-
թիւնները դաշահաւացան ամէն կորու Սահման-
անինիզը եւ անհաջ սունակ թէեւ ուղեցնն
սուել կոյումն ծրագրը, զգապատեցին զինքը-
րայց պայտի բարբանջանմեր նշանակութիւն շու-
նեան. որովհետեւ անհղող չէին, նպատակաւոր
էին. Այս շաբամին ընթացքը կամ ի առաջըց-
կուուր գէկ ի իր ծրագրնեւ դրժադրութիւնը
Անկեղծութիւնը կը մարմնանար կարծես: Կոյուա-
յիշքն սիրաւեցաւ, պիշտա սիրեց սրտերուն, որ
դրէթէ յաւետակին եկաւ, երբ Մահատեի Յա-
ռաւութիւն Պոլոսան, Մահատեին Սևդեմատու-
թիւննեց, Պոլոյ բոյրը հերեւենիւններ հա-
նորդու անցեցր աւամարտեցին իրեն, ե՞կ, գու-

լեր մեզ պատրիարք եւ Առաջնորդ կ. Պողոս Աթոռ-
ույց եւ յաջութիւն կամ կամ զանի Պատրիարք
ըստ Երուսաղեմի Աթոռույց, Ամենին առաջնորդական,
ամենին իշխան առաջնորդ էր այս որովհետեւ այն
միջոցին ուժից ոչ ոչ ալ ըլլար Պողոս պատրիարք՝
կարելի չէր որ Հաւաներ այլամիտի ծրագրի մէ դրա-
ծաբութեան, և եթէ Հաւաներ իսկ Կարելի չէր
որ սրբակից եւ գաղափարակից մէկը գտնելի իրեն
Երուսաղեմի այնշատ տաղոստուկը, այնշատ ծանր
պարտքերն եւ ներութիւնները սիրով տանելու:

Կոյու գծաւարքներն ցցի տուաւ ու թէ գործէ փախչլու համար, այլ առարկեց թէ բար-
սոյ պատրիարքութիւնը նաև ապաշով շէր ոնէւ
պատրիարքի համար, քանի որ յաճախակի փոփ-
խութիւններ, բարձի գանի յափշտակութիւններ
ոսկրական գործուուններն կարգի անցած էր:
Ի՞նչ պատի բաներու էր քանի մ'ամիս առաջ առարի
մ'նետք բաներաւասուուէր հրաժարելու՝ Երաւանէմի
պարագերուն այս արի երաշխաւարին ողի երաշխաւոր
պիտի ըլլար: Գործ, անկիդութիւնն, խաղաղու-
թիւն սրբու պիտ ըն բնա համ շ'աւանու ասանց
խանդրող ոնէւ պարագայէ: Մ'եծահաւասար Մահ-
տեսիններու հաստատ խոստումն ու առաջարրու-
թիւնը փարատեցին կորուին վարանումներն ու
կասկածները: Գանձակիր պատրիարքը խնէմա-
բար ամեզի տուաւ այն նամիք եւ զգաւոր ժողո-
վը ըստականութեան, որ Պատու կը բարձրացընէր
Պայոյ պատրիարքական Աթոռու:

Յովհաննէ կուլոտ հաւանեցաւ եւ 1715
Մեպակեմբեր 9 Ուրբաթ օրը, գեռ 37 տարեկան
վարդապետ մը, նստա Պղոյս պատրիարքական
Աթօռը: Նախախուժ եղած ծանուցումի և ամենատա-
րի պատրիարքական հետեւեալ օրն իսկ, Սեպտ.
10 Ը. պատարագ մատուցանել տարով Մայրա-
քաղաքի Եկեղեցիներուն մէջ՝ Ետ ի պատարագն
իշխանութել Սարք երթաղողիմ պատրիարք զՏէր
Գրիգոր Աստվածաբան Վարդապետն այս յի-
շտափառիմ իւրախան էւեան արյունիներ կա-
թեցոց բարեպաշտ եւ նախանձախնդիր աշ-
քերէն:

Առաջ երկար թարթափութենքը, առանց
անհոգի ձևակիրապութիւններու՝ մէկ կողմէն հայ
Ալդրապակեմ մը անկեցի գործունեամբիւնն ու
խոհեմութիւնը, միևն կողմէն գործ տեսմանը վիճա-
պահող, գործէ հասկցող, մարդ ժանշող մահու-
սիններու (= Ալդրաներու) համերաշխաթիւնն ու
համաձայնաթիւնը՝ իրարա հետ միացն եւ եր-
կու Աթոռներուն պատրիարքութիւնը բանեցին
իրարի:

Գրիգոր, Մշու Ա. Կարապետին Առաջնորդը,
բնաւ Ըստ Հունէր Պոլսոյ մէջ անցած գարձածէն։
Դաստիարակութեան այսպիսի հանդիսաւոր, այս-
պիսի օրիննէնիք արտասահմանին շատ քիչ կը
պատահի մասնաւոր եկիղեցականներու հանդիպու-
մէջ, Կողու իր՝ “Երիանիկ Հօր” Էռթիւնը կը զգաք-
հեաւելապէս վատահարար պատրիարք ընտրեց եւ
ընտրել տաւա Շերվանից Գրիգոր Վարդապետա-
ք, առ այս իր վաճէքին բարեհարգութեան Խութիսաւ-
էր առուէր։

Կոլոտի պատրիարքութիւնը:

Կոլոտի երուսաղէմն վերագրածը եւ միշտեւ
իր Պոլսց պատրիարքական աթոռին վրայ բացվիլի-
քան առաջար բեշմանուր ժամանակամիջն մը
ՀՀ զնդգրէկ եւ գարպարէւի մը կը կազմէ ոչ մայն
երուսաղէմի, այլ նաև Պոլսց պատրիարքութեան
առարեցութիւններուն մէջ. Այս գարպալուիք
կազմելու համար անհւան նախ, վաստակ, դրամ
դորամածուեցաւ. Կոյորդ հրամանալունից եւ անոր
հրամանում տուունկըրք գործնականացն ցցց տուին
իրենց համանձափրութիւնը նեկեղեցոյ բարե-
կարգութեան համար. Գործ սիրող, գործէ հակը-
ցողներ կամ իշեցան, հետուն չընթագաստեցին:
Ազգովին որոշուած այս բոլոր հարգագրու-
թիւնները կայսերական համարեամբ նորիա-
դործել առալու եւ գործադրելու համար կոյուտ եւ
իր մահաեսիները Ադրիանուպոլիս դացին, ուր
Առվլժան Մահմատ Ա. Զ. ով կայսր (1730 - 1754)
ըստ զան վերմաններով վաւերացուց Պոլսց
եւ երուսաղէմի նորդասիր պատրիարքներուն
պաշտօնը:

Ադրիանուպոլէն վերագառանալէ անմիջապէս
ետք Կոյորդ պատրիարք կ. Պոլսց Մայր Եկեղեցուն
մէջ գումարեց մեծահանգստ Սիրուն կոյուտ մը
երկու աթոռներու մասն եղած կարգադրութիւնը
Հայոց կաթողիկոսին հաղորդելու համար (1716):
Ազգունի հրամանակը, ժողովով պաշտօնական
գործիւնները, անշարժ Կոյորդ մասնաւոր
համակիրեր ալ, յատուկ վերգրապահութ մը ճեռքով
փոթացուցին Հայոց Հայութականի:

Աստուածատուր Կաթը սղիկս շան գոհ եղաւ
Կոլոսի կարպադրութիւններ եւ անմիջակա զրեց
Մաշն, Գրիգոր Ասրբագետն որ ընդունէի Երաւ-
անզիկի պատրիարքութիւնը: Արդէն իրեն Երաւ-
անզիկի նորբնտիք պատրիարքին ալ գրած էին:

Գրիգոր Վարդապետ ալ յանկարծակի եկաւ
եւ շատ գ-ժուարապեթին ցցց տուու, բայց ամէն
կունի եղած հրաւակն թ քաջալերու թիւնը մաս-
նաւորապէս Կոյստին թ քախաձանքը թօտարեցաւ
ցին զինքը.¹ անմիջապէս նամեայ ելաս դէպի Պոլիս.
խանդավառ ընդուռնելութիւններու մէջ մտաւ մայ-
րաբարզպ, 1717 Օգոստոս 18, Վերափոխման տօ-
նին օր:

Կոլոտ՝ սիրով եւ արցունքով ողջագութեց
“զիւր հայր մեծ Վարդապետն Գրիգորիս .”

"Ո՞վ սուրբ Տեղեացն պ
ԽօսնաբՀեզար եւ եկիր .

Երեսս հաղ եւ մոխիք

Ճանապարհիու որ եկի

—

“ Հայոց տոքը (Տաղապարի) Հարսածուն եւ յինքունութեան Արքոց Տաղուածունութեան; Ի Եղ Եղիշեական Կառուածունութեան, +ու Խուտուութեան Բայցիչը. ի համեմատ եւ թէ ի բորբոքին զգացվածուն Աստուծուն եւ մասնաւունք զգացվածուն Համբէ կարի յոյժ Հաստագոված եւ կամ ինչ գործեաց եւս քան զիս առանել խանց եւ աշխատեցաւ մին զի Համբ յանձն առանու եւս նման...” (Պատմութեան հայութեան մասնաւութեան Առաջապես Աղջ. Մասնաւութեան Ծիռապարագան)

Գրիգոր Վարդապետ անմիջապէս չշնաց երուսալէմ։ Կորու պատրաստակ իր «Հայոց, Եպիստելը» նւ պաշտանին Համար, որուն ամէն կորպս և ուսուասիրութ էր անձամբ։ Պողոս Աջջ Հանդապահականիթին, կարգադրութիւն, ամէն բան ըրին։ Եւ առաջին առիթով Գրիգոր Վարդ-ի Աթոռակալ («Փախանակ») կարգեցին հօնդակով երուսալէմաց Եպիստանէն («Հաննէ») Վարդապետը. աշխատասիր, գողծունեաց վարդապետը մը, որ Կողոպին աշխաղած էր արգեն, աղ բազուկը եղաւ։ Երուսալէմի պատրիարքնեն միջնեւ իր վեճըն շունչը։

Գրիգոր Վարդապետ գործանականպէս զգաց ցընենք Համար իր լուծին ծանրութիւնը Երկաթիթեայ մը կախեց իր վիճն (1718), միւս վանահետով. այլաբարիներն անդամ հրացոց այս անձունեւ եւ սրբակօն եկեղեցականը՝ շնչայտած իւր պատրիարք գիտակցութեամբը։ Նրկու սրբակ, երկու նուքբ նոյն զգացունվ, որին հրդուով՝ Եթուներու բարեկարգութիւնը արգահնացիցն։ Ազգը իր առատ եւ յօժար նուէրներով արդիւնաորդց երկու պատրիարքներուն շնչակերը. շատ շատեւց, այնպիսի ժամանակ մը, ուր շատ սուն էր սունին, 800 քամի (800 × 500 = 400,000 դուրուչ) Երուսալէմի տափաներով գիլաբարդուած պարտուերը վճարուեցան։³

Կողար հասած էր իր ծրագրին գործադրութեան մայրէ այնինքին ճշգրտվեամբ մը, որ հիմուն կ'արգէ: Պարզ իրավութիւն մը չէր օր տակի կ'առանար երկու պատրաստիքութեան հանգին վրայ: Այս բոլոր յաջորդաթիւններուն գաղտնիքը երկու գործունեայ հսկիչներու համաշունչ մասցւուն էր: Իրարանը կը անակեին, իրարանը կ'ապրէն: Եթզ կողու ճանչուցաւ Ծննդային իրութեան առաջին պատրաստացար կարգել առաջ անձնագրեց եւ այժմ ահաւանելի հրաժանակով մը արձանագրեց եւ այժմ ահաւա-

1 Գրիգոր ՀԱՅՈՒ ՀԱՆԻԿ կը մլան։ եւ կեղծեներու
ուսուց իւ Կոտեր պայման եւ Եղաւացքի համար ուղբան-
նեած իւ Հուարեր, այս պատճառու ՀԵՅՎՈՒ-իւ հոսպատակ
եւ մաս աս սփորդու իւ իշու նայ իւ կոտամաթեա-
մէջ։ Հուերը Եղայութեա վարդապետ կուտէն իրէն, իսկ
պայմանեներ ԶՈՒՄԻ Եղաւացքի Եղաւացք առեւ տարե-
իրէն այս շնչառ թէ Պալու իւ թէ Եղաւացքի մաս
եւրու Աների Կարսպետ Կամոցիկոսի Հրամանու մասն
Հանեց։ մէկի զրա (1726) հուպատական կումբ յար-
դու ըլլու Համար եւ յարպատական մ'ու հանձնեց ասո-
ւ պարու յաւերացներւ համար։ Այս զի նշուածաւ ան-
դի Սրբազն Կամոցիկոսի եւ Պատրիարքին եւ ամենայն
ժողովներն եւ, յարզա ուրի շնեաց իւ Առաջ Էջմանքի մաս
զեղան ին իւ Քըրու Երեք Քարոզ անուանուած Շատրւած
Արքուն Անիուն իւ պահանջ ազգի Հայոց, (Համեմ էլ 1381)։

2 Կա սրբազն վարդապետ Գրիգոր անդ իւրաք
Երևանի Քարոզաւածութեան յօրդումն եւ Պարու պա-
յանիկի մէսանեաց զպարան, իրէն զին իւ գարնան,
այսին եղանակին Հայուացքն ՀԵՄՍՊՈՅ (Գրիգոր Դպրի
Եպոսական պատճառ)։ Անըն Եղաւակարանի մը մէջ 500 քանիկ
կը նշանակուի. Այսոյ վաս զին իւ գերազանց ան տաճ-
անու եւ յանաւացնու երկախն իւ պարուց Ետա ներկ-
թուականութեան Հայոց տումբիր. . . ու սատա այլս իւ իր-
ու քայլ ամա իւ պարուց բանական որդիշնու մինչ-
հաւեւու գուած մէթէն եւ թեհանց իւ հայուած
(Հայուած
հուպատակ 2 Եպոսակի Արք Մասնաւարակի հայուածուուն)

սիի կ ամբ ի պաշտօն ծառայութեան Տեսան զօրութեան Ցանն Արբոյ՝ Կողեալլ ու միմուն հսկաց և արքան եւ եղեալք ողորմելոյ արժանի՝ վասն փրկութեան Արբոյ Աթուոյն:

Ըզթայսկի գրեթէ յշտ տարի Անց Պոյխս
Խրստավակի պարագաներ կարգագութեան հա-
մար Կորուս յանցեց իր երաժիշտութեան պայ-
մանափառի: Երկու պարագարքներ աշխատեցնա-
ները ձեռքի տարիք: Գործեց գիշըսաց եքի եւ
իշտառական ընդունիքներ կերպարանափառն եղած էր
կարճ միջյոց քը մէջ:

Բայովագիկ է հերուսազեմ կը ճանչար արդէն
Կոստառ. Հմբար կը հետաքրքրէն Եղծայակիրն.
որ մը յայտա Աթոռիք քայլ կ'ուժէն առանձ
զինքը լարած հացատում. մը ։ Եղծայակիր ճանձ
բայ երա ցամազէն. ճամանա՞ն Հալէպէն անցաւ,
սարգում ըստ-էր դնելո հնա հերուսազեմի համար.
առաջուց եց տեղուած ։ Հոգե հուսակ եւ 1721 Փետր.
12ին Երուսաղէմ մաս միջայցային եւ 1721 Փետր.
վառ ընդունելութիւններով. Մովի ու ցամազը
իրարմէ զառացեցի բան Խոստի եւ Եղծայակիր
պարելով. մէշ միախոյնորդ, միակամ աշխա-
տեցան:

Ծղմայակրին մեծագործութիւններն՝ այլ եւս երուսաղէմի վահքին մասնաւոր պատմութեան կը վերաբերին.² իւր մանրամասն եւ բազմադիմի

1 Գրիգոր բակր (Յայսմանուքը) կը միշտահարքէ
թէ սեւ յարդան Գրիգոր Ալբրեխտն ի Սանցի վանց
թէ առ Եղիշևնան Ալբրեխտն ի Կիլին Փերաբեն հւան թէ կ
քանի Գրիգոր Ալբրեխտն ի հետաքի մաս, պատրիարքու-
թիւն ուրիշ նորոյ ի արթ, դժուական ներ է, որ
նաև առաջի կու ասս թէ ի պաշտ նախաձեռնեած առ առ-
քանած է կը զար, որ Կիլին ի հայ հրամանափերը հաս-
տառած ի ասս, որ Կիլին ի հայ հրամանափերը հա-
մանած է

1 Գիտել կու տանք պատեղ թէ Կորու և Եղբայր-
կը իրենց ձար զգացուենքուն մէջ շնորհան իրենց սրբի-
թան գործը ։ Դժունքը արդէ թէ Արքուն Արք- և ի համա-
ռական եւ իրենց մէկնութեան եւրու խոհարած էր Կառա-
լարապատին փառքը ։ Այս դանէ իրաւու իւ առաջնութեան
վեցու պահն ։ Արքուն բաշխեց իւ գանձիքուն փայտ ։ Այս
պայտուն շնորհ մէկըն իւ գլուխութեան և անառարկե-
թիւնները ։ Երբ պարագաներուն կանչա լի գրեցին բա-
րձէւ 1169 (ըստ 1720) Հաւես 25թվ, Եղբայրակի հրոսուազին
ու զեւութեան յօնաւու ։ Այս ինչուն աւատուին գրուած,
Հրատարակեց պիտի զարդումնի Տառին Ունիւն յօնաւածե-
րուս աշքը մէջ ։ Այս պահ միայն ինքարագու կը ունեն
ցուցելուն համար ան էր մարդ սրբ երան իւ իրաւու
փառքապատճեն իրաւու ։ Համ եւրու իւ մը ուր կը տանեն
վեց պարագաներական Ընթանաւուն փայտ աւ Արքունք և Ա-

"Өфөнүк Өгөмнөсөн өмөвчүү өс, икбашаңың өрөөнө
ишиштүү үүрүү ке, мөндөк түркестарынан Өмөттүүнүн Үргөд
Башкорт Өтөмөлдөрүнүн ке. Үргөдун Өвлиясын Өзбеклардын
ке Һөнәнчүүк Өтөмөлдөрүнүн Өмөттүүнүн Қасиеттүүнүн аралыгы,
ке албашынын ишиштүүнүн айланып, шаштакаадынчынын икеб
шамында ишоргөмбүлмөнүн Өгөмнөсөн өмөвчүү өс,
ишиштүүнүн ке. У. Қарашанбай Әхмәнжановтын өйткөннөөн
У. Әхмәнбай ке ашыктырго Өтөмөл Җарылышын Үүнөдөр җар-
ташыпкын ке, өсөн Қасиеттүү, Өзбектүү ке Өзбеклардын мөнж-
апарын түркестарынан...,

յաջողութիւններով, որնկը մինչեւ հիմայ պահանջաւում եւ երախտակիտաւմիւն կ'արթնցնենք սրբագրութիւն, Հաշակառու դրան ուեւ Գրիգոր պատրիարքի եւ Ամենապատրիարքի հեղափառութեալութեալ առաջարկացը, մեծագործութիւններէն ենք,¹

Ծղթայակիր Պոլիս կու զայ:

Ըղթայակիր 15 տարիներէ աւելի Խրոստա-
չեմն գործ ջեւա : Կա քաջայիբռած իր մասպատ-
այ աղջողաբիթ իններէն կա զայտապատէր իր աշխա-
տութիւնները եր Խրոստացմի մեջ Հայոց պրավալյու-
յերը շննելէ եւ մերականգննելէ Խաքը՝ ուզեց որտաննց
իրառունքներն ալ վերահասատաել տայ կայսերա-
կան նոր Հրամատասինները : Այս ինձիրը շատ կա-
րեւոր էր Յօնաց ոսնագործ իրիններուն առաջներ-
առնելու համար : Այս պատճառաւ Պոլիկ եկաւ :

Ըղթայակիր էր իսկ ձեռքով զրած է այս
ճամփորդութեան եւ իր Պոլոց մեջ անցուցած
կերպուն մարդաման յիշասակարածը, որ ամէն
կերպով հետաքրքրական է եւ պատճանկան մեծ
արժէք ունի :

Այժմ աստվածքն Առաջին Տարան մէջ (1866) պարբերակար Հարաբարականածած է այս մշշատակա-
րաբեր Առաջին մէջ՝ աղջուրուննեւու Տ. Գրէտուր Շմայլուի Պարբերութիւն Ո. Աթուույն յերազունդնեւ
է և Պարմա Խորացործ եւ կարճ յառաջանանզ
մը Յառաջանանին համեմատ, Աղջուրութեան
ապամատան է Ս. Յակոբոս մաքրին սեխականա-
թեան ինդիրը, զրդ Եղիշ կիկին անգամ ուղ-
ելիկըլ կը ջանալին յափշտակեւ, Կոյն յիշտառա-
կարանի համեմատ Նախան Յանձն եփառական է
որ Երազունդն կը գրանց ՝ պափս որ թէ Եղիշեց
Պատրիարքը ու թէ Ս. Աթուույն մէջ գտնանած
Հրօվարասաներուն ինչական օրինանկեր եւ թէ
ծանուց համար Հարպար գրասու հինա առան-
ու և հ. Պատու (Առաջ 1866. Էջ. 123).

թեան թաւականը (1717)։
1 Գրիգոր ծ. զարօն Տէր Մարգարեան, վարեց
Երևասպէի պատրիարքութիւնը 1613-1645-ը — Եպիսկոպ
Ա. որ ժամանակ ամենն աղքակի ու ամենն համապար
դէքն է. 1651-52 պատրիարք Կ.Պալյա: — 1663-1682
պատրիարք Առաքապէի եւ Կաթողիկէնի նորիւնքն: 1682-1691
Օքսանու Կաթողիկու Հայոց ի Մայութիւն: — Դրէսու Զ
Եղիշպատիք 1715-1749-ը Գրիգոր Պարօն Տէր և Գրիգոր
Եղիշպատիք Փաշէ Հիմոց իւ մշտակուն Երևասպէ
պատրիարք ատան Աղոփակութիւն եւ փառարարութիւն մաս
ուղաճեց, գարուն մէջ հօնու. Թթականիքը պատ
րիսբրու Երևասպէ, եղ 52-56, 60-61:

կ'ըրթայ մնչեւ Քէօթահէես Կոյոտի կողմէն, եւ
Երևանդէմ պատրիարքը, որ 1736 Մայիս 6ին
եղած եր Երևանցէմն է, շքեղ ու խանդավառ Ըն-
դունելութիւնները եւ Խաղաղութեամբ կը հասնի
ի Կոստանդնուպոլիս, յենի Ղափու շքեցեան
աւահանգիստն է Յունիկ տանեւետ, է Այս ժամա-
նաւուրը՝ (տե՛ս, էջ 125—126). Հմեմ. Ժամանդրկ.
պատմ. Երևանդէմ, Ա. Հասոր 48—49.

Խակ իր զոյլու քալան սպոյլ զոտնառն այս
է. զի ասածնով զինի զանթիք պարտա Արքուն
Աթոռոյն հաստիցանելը, եւ զզազար տեղին
հնելը եւ նորոգելը զորու աղեմն եւ դդահն
մեն, խորհեցաց զնեփեշչութիւն եւ զամենացն սկզբու
Արքու Աթոռոյն նորոգել տալը, որ եղեւն խակ
Աստուծով, ի թափն (— 1739) Գեկ-
ամեծ. 23. մեր սուրբ Աթոռոց ներելու նորո
գեցան եւ մեծացը Ազգայն իւր ձեռագրան
կնեաց մինորութեամբ Փանիկը բարեպաշտ
ըլքակեկինց (առ էջ 185 և 186):

Այս որդեսըսթիւնը, յիբաւէ շատ օգտակար եղաւ. միայն Հայոց իրաւունքները վերահսկուած են Ո. Տեղեաց մէջ, պահ նաև կը լուսաբար նոր ձեռնարկներ ըստ Պոլ-այ մէջ:

1738 օգոստոս 22. Գշ. Խոհեմարի մէջ
Երևանալէմի վահք ըստած Հաստատոթիւնը ըն-
դարձանակեց եւ մաստառով Ամ աժակը Վահքի
ոյդին ի արակից քաֆէնները գննեց, աման
զրասկից համար տէղիք զարդարեց եւ Զերեկեան
Ս. Յակոբոս անաւոնդ մատու. մը շննեց հն գի-
շերք գողոտակ օծեց եւ առաջին պատարագը ինքն
մատոյց:

Միեւնոյն տարին, Ակտամեծ-Հակոբեմ, հին
Երուսաղեմ տան առաջակա շնչեց Հիմեն Սիլվես
այն տանը Երուսաղեմի մաքաններ ի հերց յատառ
օքտան մը շըւանէին Պոլիս, Մայր եկեղեցւոյն մէջ
Ըզմայակիր պատ պէտք լըացնելու համար
Մայր եկեղեցւոյն տափիկ, արդի Երուսաղեմատան
տեղե Երուսաղեմ հետափնդէն հին տան մը կէսոյ
քակիր տառա եւ շնչեց Ներ տայ ի իրին կամ
կամ ներաւ եւ իբրայ, իբրահիմանիւնք մը տնհոգի
Յօհանն, որ շատ աշխատացաւ եւ յատկացոցար

տեղին իջևան դարձող երթուազեմն մասանից
(անգ. էջ. 184-185)։

Երթուազեմասն անոնք, ինչպէս կ'էրեւոյ
Ըլմայակին շնել տուած օթեւանին տրուած
էլ, այլ եռքը, հաւանաբար արդի շներին շնես-
ուած է»¹.

Ըլքայակիր երբ Մուշէն եկա Պոլիս իրբ
պատրիարք Երուսաղմին, գրեթէ չըսր տարի մասց
Աթոռոյ գործերու կարգադրութեան համար (տես
Էջ 165), Խէկ այս անդամ 4 տարի, և ամիս եւ 9 օր
մանակ Պոլոյ մէջ եւ այս ժամանակամիջնորդ արքա
նաւորեց, Վերաբարձու Երուսաղմէն ողունել Ս
քաղաքը 1900 Ապրիլ 15, երկուշաբթի օր
քաղաքամ ամբոխիք եւ երկու Մուսէլլիմօք, (անդ
էջ 188).

Կոլոտի Եպիսկոպոսութիւնը:

Պոլսոյ պատրիարքական գահը բարձրանաւ էին ի վեր 11 տարի կանցներ եւ դեռ Հայոց պատրիարք կարդինալի էր:

Սատուած ասուոր կաթողիկոս վահճանեցաւ
1725 Հոկտեմբ. 10ին Կոլոս անմիջապէս ժողով
գումարեց Պայզ Եկեղեցւ մէջն և Խօստովիկուն
ընտրուեցաւ Գարապայի Առաջնորդ Աւանձնորդ Աւանձնորդ Կա-
պատկան Եպիսկոպոսական Ծնակը տիտղոսակի ծանօթ
Կարապետ Խպ. Պոլս Հրանիուուցաւ եւ Մայզ
Եկեղեցւց մէջ ամենայն Հայոց կաթողիկոս օծուե-
ցաւ 12 Եպիսկոպոսներէ, 1726 Փետր. 27, Մեծ
պահոց Ք. իշխանին Երեք Հայոց կա-
թողիկոս իր Եպիսկոպոսական առաջնորդ պատվիրա-
գործիքն ըստ Մայզ Եկեղեցւց մէջ Հայոց պա-
տրիարքը բարձրացրացներով Եպիսկոպոսական ստոր-
անին. — Կարապետ Կիթլ. քանի Մ'օր ետքը
Պալաթից Ս. Լ. Առասուարդ Եկեղեցւց մէջ Եպիս-
կոպոս ձեռնարգեց Երեք գարգավաճներն ալ
Ըլլեայիշին փափառորդ, Վահճանես Հաննին
որ Պայս Եկած էր, Կոլոսի առաջնորդներէն թովի-
մաս եւ Կուտիիայի առաջնորդ՝ Մարտիրոս վար-
դապետները:

Նայ տարին, Օթքագլուզի Ա. Առաջարկած ամբ ի
հեղեցին, որ Կոստան մանաժ Հայաստանի վարչութեան համար է անած լինացաւ, ու օծուեցաւ ։ Օժման Հանգեսինի նախագահ էց նորընտիր Կաթողիկոսը, Նորապատ Կողասին հետ է եր Կուլտուր, Կաթողիկոսին հրամանաւ սրբազնութեան վլրին առօդքը քար-
գաց, Կաթողիկոսն՝ որ բժիշաց կողմէ քրած էր իւ-
թառութ, սոր եւսա, իւսաց ընտիր քարոզութիւնը մի Կողասին եւ Ծվիթայսի իւնցին պերաւախօս աշ-
խատութիւններն ու ծառայութիւնները դրուա-
տեէ եւ օր հներէ նորը, երկու Աթոռութեառն բա-
ժանաւուն իւնցին ալ վաւերացաւ եւ Երուաւակէ Աթոռունի համար երեք յօդապատճ հանուն մը դրաւ-
սաւ ։ Եթէ յայս հետէ եկամտութ որ որ
սուրբ երրուաղէմ չից մենալ եւ կատարելապէ
Հին եւ Նոր Կոտայքարանաց աշակիրտեալ, եւ զամէ

19. Հայութ առաջարկութեան համապատակ համագումարի է սպառքաւոր պարագան Ընդունակ մէջ փոխանակ կողման վերաբերութ է Կարապետ Կաթողիկոսին ուղարկ Հանձնել անունով (Ընդունակ օրացոյ Ազգ Հիւանդանոց 1901, 8-ը, Մատթեոսան, էջ 130):

նայն զելս եւ զմուռա Սրբոյն Երուսաղիմոյ Աթոռ ուղին չիցէ իմացեալ եւ բազմու ժամանական չիցէ վարժեալ յամենայն դրօն Սրբոյ Երուսաղէմի, եւ թէ ոք մարգահաճութեան եւ մափառութեան աղաքու, թէ արտապրոս եւ կամ թէ ինքը ուստ ժպիչից Պարիքար լինել նորա կամ Ավել Նշում և լիցին:

ՆԵՐԾՈՐԴ. Եթէ յայսմ հետէ ոք յանդրնեալ հանարձնիցից զալիարհական ոք, ողող եւ նազար անուած, եւ կամ այլ ինչ անուած կազմութեամբ ի Սուրբ Քաղաքն Երուսաղէմի վերահոցու եւ գլխաւոր դրօնակալ անեն, եւ նորա զոյլ եւ այլ ձանապրհու ցոյց աւալ, յորմ պահանարի մաս սրբոյն Յակոբոյ, այնպիսի թէ կարգաւոր լինի եւ թէ անարձիկան, Կորինի Եվլից, ուրիշուրդ.

Եթէ ոք յայսմ հետէ կամիցից եւ կամ պատճառ չիցի կցէն եւ միջոցանեն զՊատրիարքութիւն սրբոյն Սաղիմայ ընը Առաջ նորութեամ կառանկնուպրոյս, կամ այլ ինչ աեղոյ, եւ ան կամիցից բացառակ լինել ինքնին իշխանութեամբ սրբոյն Աթոռուն Երուսաղէմի որպէս եւ այլց ադրանի, այնպիսի թէ ոք եւ իցէ, որոշէալ լինիցի ի քրիստոնէական ուուր հաւատոց, (Հաննէ Էջ 137—138),

Այս յանձնեեւըր, զորս Հաննէ կը վերադրէ կարապտն կաթողիկոսին, բնագիր ըլլայ կամ ոչ, ամիսյանին թեյարութիւնն է խեցից կորսին, որ հակառակ չարամիներու, ապդի եւ աթուի անսունով նծծոլներու, ոչ միայն յաշնոցուցած էր Աթոռունու բառամաման ծրագիրը, ոչ արդեամբ ալ հաստատած էր իր ծրագրին օգտակարութիւնը: Շատ հաւանական է որ Հայոց կաթողիկոսը այս կանոնական հանդիսաւոր յատարարութիւններն ըստ նախանձուներու ոչինչ ու նպատակաւոր շնչիչներուն միանդամ ընդ միշտ վերջ տարա համար:

Հաննէ իր հիացութեամբ ու երախտագիտութիւնը յայտնելու համար այս մեծափոք պատրիարքին, ամենէն գոտորիկ տողեր նուիրած է, որոց մէջ եթէ ոչ հարթ լիցուի մը, գոնէ յորդ զգացումներու հոսանքը կը զգաւ:

(Հարուսակիւ)

Բ.

Ի ՓԻԾԻ ԳԻՒՑ. ԽԱՀԱԳԻՑ Ա Ա Խ Ի Խ Ի Խ Ի Խ Ի Խ
(Հորուսակիւնու)

Յուղարկաւորութեան յաջորդ օրը, կարապետ Խթիւնեան, Մատոիծ խմբագրապատը, որ շատ անգամ Սահմանադրութեան խմբագրութեան մէջ աշխատակից եղած էր Տէղ Խուսինեանի, իւրա թերթին մէջ¹ անոր յիշաւակին կը հնաւել համեմատակալ գեղեցիկ տողերը.

¹ "Մատուց", Թիւ 1913, Հինդշտեր 2/14 Դեկտ.
ամիսը 1876:

Արագակո որ ծանուցեր էինք, համգուցեալ առթուր Առաքեան էֆենտիի յուղարկաւորութիւնն էրեւ կառաւութեան Անհայ: Արագակ Պատրիարք Հօր, վեց առաջնորդաւոց, բաղմանի աղայունի թերթաւութեամբ ի Սուրբ Քաղաքն Երուսաղէմի վերահոցու եւ գլխաւոր դրօնակալ անեն, իւրա զոյլ եւ այլ ձանապրհու ցոյց աւալ, յորմ պահանարի մաս սրբութիւն գլխաւոր միջամտերու, դրական աղայունի, օրենդիտական հմտութիւնն եւ ազ:

Ժամը 5/12 մարտին Հանդիսի Բանկաթիւ Շատաւութիւն Ս. Երարքութիւն եկեղեցն առուսելով, հոգեւունակ արարութիւնը կատարեցու, եւ ի փելց Ամենա. Ե. Պատրիարք Հօրոցը պատառու, եւ գեղեցիկ կարմանական մը խօսեալ՝ պահանջման վրաւուեալ համարական միջամտերու, դրական աղայունի, օրենդիտական հմտութիւնն եւ ազ զինացաւ կորուր ծառայութիւններ:

Եւ արգարեւ, Խուսինեան Կառաւութիւնն, գարու այս գլխաւոր մէջ նշանաւոր առել բռնելէ զոյլ, աղայուն պահանջման մէջ ու փառաւոր էնթր դրաւած է իւր օրենքավական ասղաղուն ապդին օգտագոր ընուզ արգիներերու: Շատեր կրաս յիշել թէ Հանդիւական 1857եան մինչեւ աղայուն Սահմանադրութիւնն Խորհուրդն յացաց եւ անոր կորսկանացման աշխատաղերէն մին երած է, եւ արգարութեամբ պարու է մայ ի հաստատութիւն ու պահանջման աղայուն մէջ մաս անոր կիրար աղայուններ:

Բայց ամենէն անելի իւր անունն ու յաշտական անձաւութեամբ ապհուն ասհմանուած է Ազգ. ժողովը կանոնագրութիւններ, զոր արողջապահ Հանդիւական մինչ հեղինական է՝ Գաղղող աղայունի ժողովը ներքին կամանադրութիւնն քաղաքութիւն մէջ ապհուն աղայունի աղայուն աղայունի աղայուն աղայունի մինչ մինչ միջնէ գրական բարենորդութեամբ ներկա կը տանէր:

Ուստինեան է վեխունի ուրիշ գրական աշխատանութիւններ աղայունի իւր հանձնութիւն եւ հմտութեամ հնա մատուցած լեռնագրան մասնաւոր մաշակի մը հարգեցը կը իւրեւ, յոսակութիւն, կամանադրութիւն ու դաշտական միունք կամական միունք աղայունի աղայուն մաշակի մի, որ վերց մինչեւ գրական բարենորդութեամբ ներկա կը տանէր:

Խթիւնեանէն յետոյ, կարապետ Փանուսեան իւրեւ Հայրենակից Նահապետ Ռուսիւնեանի, իւր Մալուստի էֆենտ Հայատաւ ատակարարաւ օրաթերթին մէջ² անոր մահը կողմար աղայունի:

ԱՄԵՐԻԿԱՆ Թագավոր հաղորդաւուան առթուր Նահապետ էֆենտին նունակնամը, բազու իր թերթ կիւնեալ վեհապետին նուգ իտուլիւ, մէ ամեն. Կերեւ պարապան թէ գլխաւութիւն համար բարենց կազմաւած մասնաւոր մէջ իւրեւ մաքաւած մատուցութեամ աղայուն, մէր վլուսութիւն անձնական գրատական աղայուն աղայուն:

¹ "Մատուց", Թիւ 1913 Հինդշտեր 2/14 Դեկտ.
1876:

² "Մատուց", Թիւ 1913 Հինդշտեր 11րդ առթ, Կ. Պողոս
թիւ 3326, 2/14 Դեկտուներ 1876: